Г Л А С Н И К

А Д В О К А Т С К Е К О М О Р Е В О Ј В О Д И Н Е

Ч А С О П И С З А П Р А В Н У Т Е О Р И Ј У И П Р А К С У

Година LXXXIII

Нови Сад, јун 2011

Књига 71

Број 6

Ч Л А Н Ц И

UDC 343.85...343.412

Dr Ivan Joksić

docent na pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe u Novom Sadu,
Univerzitet Privredna akademija

KRIVIČNOPРАВНА ЗАШТИТА OD DISKRIMINACIJE U SRBIJI*

SAŽETAK: Diskriminacija, kao specifična društvena pojava, vuče svoje korene još iz daleke prošlosti. Naime, najstariji pravni spomenici su sadržali izrazito diskriminatorne odredbe, kojima su „legalizovane” različite forme nejednakosti u tadašnjem društvu. Ova pravno izražena diskriminacija je, pre i iznad svega, posledica specifičnih potreba koje je državna vlast „nametala” zakonodavcima. Međutim, diskriminacija ima svoju genezu kroz čitav srednji vek, sve do savremenog doba. Stoga je diskriminaciju, bilo koje vrste ona bila, potrebno multidisciplinarno posmatrati. U tom smislu, polje diskriminacije ili neravnopravnosti, bilo koje vrste, ima više aspekata: filozofski, sociološki, psihološki, etički, krivičnopravni itd. Međutim, polazeći od činjenice da diskriminacija nije nimalo benigna pojava, društvo je uspeo da ostvari pravnu zaštitu od ove pojave, tačnije krivičnopravnu zaštitu, kao najveći stepen pravne zaštite.

U radu smo, izuzimajući ostale oblike i dimenzije ove pojave, osvetlili pravnu, odnosno krivičnopravnu stranu diskriminacije u Srbiji. U tom cilju, težište u izlaganju će biti na relevantnom zakonodavstvu u ovoj oblasti, sa posebnim osvrtom na krivičnopravni aspekt zaštite od diskriminacije. Pri tome, posebno ćemo izdvojiti i obraditi krivično delo „izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti” (član 317. KZ RS).

Кључне речи: diskriminacija, krivičnopravna zaštita, ljudska prava, mržnja, razdor, Srbija

* Rad primljen: 17. 01. 2011. godine.

UVODNA RAZMATRANJA

Pravne okvire za najrazličitije oblike nejednakosti među ljudima možemo pronaći u prvim kodifikatorskim zahvatima najstarijih država. Tako, u Hamurabijevom zakoniku¹ postoje brojne odredbe koje, izričito, ističu pravnu nejednakost među pripadnicima različitih društvenih slojeva.² U staroj Grčkoj³ je postojala pravna nejednakost među pripadnicima različitih slojeva u društvu, najčešće zasnovana na njihovom poreklu. U starom Rimu,⁴ takođe, počev od Zakona XII tablica, pa sve do pojedinih edikata, dekreta ili naredbi, u prvi plan je isticano nejednako pravno tretiranje pripadnika pojedinih slojeva stanovništva.

U srednjovekovnoj Srbiji, u Dušanovom zakoniku, izvršena je stroga klasna distinkcija među ljudima. U tom smislu, proizilazi nejednako tretiranje i sankcionisanje istovetnih zločina prema različitim kategorijama stanovništva. Ovako izražena pravna nejednakost je dvosmerna, zavisno od toga da li je učinilac ili žrtva krivičnog dela pripadnik nižeg ili višeg staleža.⁵ Kao primer pravne nejednakosti iz vremena despota Stefana Lazarevića, može nam poslu-

¹ U Hamurabijevom zakoniku postoji očigledna nesrazmera u propisivanju vrste i načina izvršenja kazni, u odnosu na robove i „slobodne” ljude, bilo da su učinioci ili žrtve krivičnog dela. Preciznije, „Hamurabijev zakonik ima izrazito klasni karakter jer u prvom redu štiti interese vladajuće klase i za ista krivična dela predviđa različite kazne za pripadnike vladajuće i potčinjene klase”. S obzirom da je Hamurabijev zakonik jedan od najstarijih zakonika u svetu (nastao u XVIII veku pre n. e.), on je poslužio kao polazna osnova drugim mlađim zakonicima, u kasnijem vremenskom periodu. Videti: *Hamurabijev zakonik* (prevod dr Čedomir Marković), Beograd, 1925.

² Tako su, za isto krivično delo, različito kažnjavani pripadnici pojedinih slojeva stanovništva. U tom smislu, „Ako avilum ošamari aviluma, plaća minu srebra, a ako udari muškenu daje samo 10 sekela srebra. Ukoliko avilum uništi oko ili slomi kost avilumu primenjuje se talion, a ako to isto učini jednom muškenu plaća minu srebra. Diskriminacija je još izraženija kada je žrtva delikta rob ili robinja”. Avramović, S., *Opšta pravna istorija – stari i srednji vek*, Nomos, Beograd, 2004, str. 84.

³ Gortinski zakonik, u delu koji sadrži krivičnopravne odredbe, ističe različitost u kažnjavanju za krivično delo silovanja. Tako, kada slobodan muškarac siluje slobodnu ženu plaća sto statera, a rob, za isto krivično delo, plaća duplo više. *Ibid.*, str. 110.

⁴ Robovi su lišavani bilo kakve krivičnopravne zaštite u odnosu na ostale slojeve stanovništva u starom Rimu. O tome, kakav je bio položaj robova, najrečitije govori jedna Senatska odluka iz 10. godine pre n. e. (*Senatus consultum Silanianum*), prema kojoj je ustanovljena smrtna kazna za sve robove koji se zateknu u kući, ako se desi da rob ubije gospodara. Stanojević, O., *Rimsko pravo*, Službeni list SRJ, Beograd, 1993, str. 58.

⁵ Prema članu 94. (o ubistvu) Dušanovog zakonika izražena je pravna nejednakost sa staleškog stanovništva. Tako, kada vlastelin ubije sebra kažnjava se globom od 1.000 perpera, ali kada sebar ubije vlastelina kažnjava se i srpskom vraždom od 300 perpera i vizantijskim odsecanjem obe ruke. Solovjev, A., *Istorija slovenskih prava – Zakonodavstvo Stefana Dušana cara Srba i Grka*, Službeni list SRJ, Beograd, 1998, str. 496.

žiti Grbaljski zakonik. U ovom zakoniku je, između ostalih odredbi, predviđeno da se „za glavu jednoga sveštenika, makar kakvoga dostojanstva bio, [uzima] šest glava” (član 2).⁶ Dakle, prema određenim kategorijama stanovništva u vreme kada se ovaj zakonik primenjivao, bilo da su učinioci ili žrtve krivičnog dela, postojali su različiti aršini u sankcionisanju.

U Hrvatskoj su bili na snazi pravni akti (vladalačke povelje) u kojima su različito tretirani pojedini slojevi stanovništva. Tako, Trpimirova povelja iz 852. godine sadrži odredbe u kojima se robovi i robinje tretiraju kao svojina splitskih nadbiskupa.⁷ Međutim, u Hrvatskoj se, 1853. godine, „uvodi u važnost” austrijski Kazneni zakonik. Taj zakonik je, da se poslužimo izrazom Tome Živanovića, bio „samo jedna slaba prerada Krivičnog zakonika od 1803”.⁸ U tom smislu, istorijski posmatrano, u gotovo svim pravnim aktima toga vremena prisutna je pravna nejednakost u odnosu na pojedine pripadnike viših i nižih staleža.

Osim Srbije i Hrvatske, prisustvo pravne diskriminacije prema pojedinim kategorijama stanovništva karakteristično je i za druge države, u periodu od srednjeg veka do savremenog doba. Najrečitiji primer predstavlja skorašnja odluka Senata u SAD (decembar 2010), prema kojoj se odobrava isplata, zbog „istorijske diskriminacije”, indijanskim domorodačkim plemenima i američkim crncima od oko 4,6 milijardi dolara. Osim toga, SAD su već isplatile više od milijardu dolara grupi od 16.000 farmera crnog porekla, od kojih je veliki deo ostvario novčanu naknadu u visini od 50.000 dolara.⁹

U svakom slučaju, pravna istorija je prepuna primera pravne diskriminacije u kojoj se pojedine kategorije stanovništva svesno stavljaju u različitu ravan u odnosu na neke druge podređene pripadnike stanovništva. Jasna je namera tadašnjih vladara da faktičku nejednakost, među stanovništvom toga vremena, prevedu u zakonske akte kako bi sebi, i pripadnicima najviših slojeva u državi, obezbedili pravni okvir za potpuniju „državnu” zaštitu.

⁶ Aleksić, Ž., *Kriminalistika u Srbiji (Kovčežić za istoriju 1793–1914)*, u: Odabrana dela, knj. 8., Glosarijum, Beograd, 1996, str. 162.

⁷ Solovjev, A., *op. cit.*, str. 134.

⁸ Jevtić, D., Popović, D., *Pravna istorija jugoslovenskih naroda* (peto, izmenjeno izdanje), Draganić, Beograd, 1996, str. 219.

⁹ SAD su, početkom decembra meseca 2010, donele Zakon o isplati štete Indijancima, na osnovu koga je stvoren pravni okvir za isplatu odštete navedenim grupama stanovništva. Izvor: Tanjug, 02. 12. 2010.

OPŠTI PRAVNI OKVIRI ZA ZAŠTITU OD DISKRIMINACIJE U SRBIJI

Srbija je, kao republika članica *ex* Jugoslavije, u periodu posle Drugog svetskog rata, u svojim političkim telima promovisala ideju jednakosti naroda i narodnosti. Načelo jednakosti svih građana je svoju političku dimenziju ostvarivalo u okvirima ideje „bratstva i jedinstva” svih naroda i narodnosti. Međutim, nije bilo dovoljno formirati politička tela i pozivati na političku odgovornost pojedince koji su kršili unapred postavljenu parolu „bratstva i jedinstva”. U tom cilju, ukazala se potreba za postavljanjem preciznijih zakonskih okvira, u kojima bi se određeno ponašanje pojedinaca ili grupa tretiralo kao inkriminisano.

Polazeći od navedenog, donet je, prvi i poseban, savezni Zakon o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i razdora.¹⁰ Iako je ovaj Zakon bio duboko ideološki obojen,¹¹ on je pružio osnovu za dalju „razradu” i podizanje do nivoa zakonske zaštite od diskriminacije. Krivični zakonik iz 1951.¹² premijerno uvodi krivično delo iste sadržine. Nakon toga se ovo krivično delo uvodi i u Krivični zakon SFRJ.¹³

Kada razmatramo krivičnopravni aspekt zaštite od diskriminacije, kao polaznu osnovu moramo uzeti Ustav Republike Srbije,¹⁴ na osnovu kojeg je zaštita od diskriminacije građana podignuta na najviši nivo. Ustavom se jemče slobode i prava svih građana, kao i ustavna i zakonska zaštita od diskriminacije. U tom smislu, član 21. Ustava (zabrana diskriminacije), propisuje: „Pred Ustavom i zakonom su svi jednaki. Zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili

¹⁰ Zakon o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i razdora (*Službeni list DFJ*, br. 36/1945).

¹¹ U tom smislu se, u članu 1. Zakona, ističe: „Svako ograničenje građanskih prava kao i svako pružanje povlastica i prednosti (privilegija) građanima demokratske federativne Jugoslavije u zavisnosti od njihove nacionalne, rasne ili verske pripadnosti, kažnjivo je kao krivična radnja kojom se ide na to da se naruši načelo ravnopravnosti naroda i građana i bratstvo i jedinstvo naroda demokratske federativne Jugoslavije kao osnovna tekovina narodnooslobodilačke borbe”. Ukoliko izvršimo pravnu analizu navedenog člana 1. Zakona, vidimo da se zakonodavac služio prilično nepreciznim jezikom, koji sadrži ideološke primese i formulacije, karakteristične za vremenski period u kome je ovaj Zakon pisan i donet.

¹² Krivični zakonik FNRJ (*Službeni list FNRJ*, br. 13).

¹³ Krivični zakon SFRJ/SRJ (*Službeni list SFRJ*, br. 44/76–45/90 i *Službeni list SRJ*, br. 35/92–61/01).

¹⁴ Ustav Republike Srbije (*Službeni glasnik RS*, br. 98/06).

fizičkog invaliditeta...” Osim u pomenutoj, Ustav i u brojnim drugim odredbama, jemči zaštitu od bilo kojeg oblika nejednakosti, u skladu sa priznatim međunarodnim instrumentima iz ove oblasti.¹⁵ Ipak, pitanje je u kojoj meri su ove odredbe samo kozmetičke, posebno ako uzmemo u obzir činjenicu da i u ranijim vremenima nije manjkala ustavna i zakonska zaštita sloboda i prava građana.¹⁶

Srbija je kasnila sa donošenjem Zakona o zabrani od diskriminacije,¹⁷ iako je prethodno potpisala i ratifikovala veći broj međunarodnih instrumenata (konvencija).¹⁸ Naime, tek 2009. godine Srbija je donela poseban zakon ove vrste, kojim se promoviše ustavna jednakost svih građana i zabrana bilo kojeg oblika diskriminacije, kao antipoda načelu jednakosti građana. Diskriminacija i diskriminatorско postupanje predstavlja „svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na treća lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i

¹⁵ U tom smislu, „Da bi izrazile svoju spremnost da u potpunosti poštuju međunarodne standarde u oblasti ljudskih prava, države u svoje ustave često unose odredbu kojom garantuju da će se neposredno primenjivati sva ljudska prava zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, kao i međunarodnim ugovorima koji u njoj važe, čime međunarodnim aktima o ljudskim pravima daju jaču snagu u odnosu na domaće izvore”, Petrušić, N., *Zaštita ljudskih prava u unutrašnjem pravnom sistemu*, u: *Ljudska prava. Uputstvo za upotrebu* (prir. Nenad Popović), Odbor za građansku inicijativu, Niš, 2004, str. 43–44.

¹⁶ Setimo se samo ideoloških proklamacija, u periodu posle Drugog svetskog rata, kada je garantovano pravo na „pravično suđenje” svima koji su se „ogrešili” o komunističko-socijalističku ideologiju. S druge strane, danas aktuelni sudski postupci za rehabilitaciju najbolje pokazuju u kojoj meri je bilo prisutno kršenje elementarnih ljudskih prava, uključujući i pravo na život. Osim toga, i u to vreme su postojali pravni okviri zaštite od diskriminacije (vidi napomenu 10). Naravno, ovde se radilo o kozmetičkim prikazima zaštite od diskriminacije kojih, u praksi, nije bilo.

¹⁷ Zakon o zabrani diskriminacije (*Službeni glasnik RS*, br. 22/09).

¹⁸ SFRJ je bila potpisnik velikog broja međunarodnih konvencija kojima se zahteva ukidanje svih oblika diskriminacije među ljudima. Tako, izraz „rasna diskriminacija” obuhvata „svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva koji se zasnivaju na rasi, boji, precima, nacionalnom ili etničkom poreklu koji imaju za cilj ili za rezultat da naruše ili da kompromituju priznavanje, uživanje ili vršenje, pod jednakim uslovima, prava čoveka i osnovnih sloboda u političkoj, ekonomskoj, socijalnoj i kulturnoj oblasti ili u svakoj drugoj oblasti javnog života”. Videti: Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 6/67).

drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima (član 2. stav 1. Zakona).

Zakon propisuje sedam vrsta (oblika) diskriminacije, i to: neposredna, posredna, povreda načela jednakosti prava i obaveza, pozivanje na odgovornost, udruživanje radi vršenja diskriminacije, govor mržnje, uznemirujuće i ponižavajuće postupanje.¹⁹ Zakon propisuje govor mržnje koji predstavlja „izražavanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, u javnim glasilima i drugim publikacijama, na skupovima i mestima dostupnim javnosti, ispisivanjem i prikazivanjem poruka ili simbola i na drugi način” (član 11).

Zakon o zabrani diskriminacije predviđa više teških oblika diskriminacije: izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti po osnovu nacionalne, rasne, verske pripadnosti, jezika, političkog opredeljenja, pola, rodnog identiteta, seksualnog opredeljenja i invaliditeta; propagiranje ili vršenje diskriminacije od strane organa javne vlasti i u postupcima pred organima; propagiranje diskriminacije putem javnih glasila; ropstvo, trgovina ljudima, aparthejd, genocid, etničko čišćenje i njihovo propagiranje; diskriminacija lica po osnovu dva ili više ličnih svojstava (višestruka ili ukrštena diskriminacija); diskriminacija koja je izvršena više puta (ponovljena diskriminacija) ili koja se čini u dužem vremenskom periodu (produžena diskriminacija) prema istom licu ili grupi lica; diskriminacija koja dovodi do teških posledica po diskriminisanog, druga lica ili imovinu, a naročito ako se radi o kažnjivom delu kod koga je pretežna ili isključiva pobuda za izvršenje bila mržnja, odnosno netrpeljivost prema oštećenom koja je zasnovana na njegovom ličnom svojstvu (član 13).

Na osnovu ovako označenih oblika diskriminacije možemo, već na prvi pogled, zaključiti da je Zakon celovit i moderan pravni akt, usaglašen sa relevantnim međunarodnim instrumentima iz ove oblasti. Štaviše, pojedine zakonske odredbe su u direktnoj vezi sa pravilima iz evropskih međunarodnih instrumenata.²⁰

¹⁹ Ipak, u sadržaju svih mogućih oblika diskriminacije dobro zaštićeno zabranom diskriminacije, još uvek, se predstavlja na opšti način, tj. ne vrši se normiranje konkretnog ličnog svojstva koje se može pojaviti kao osnov za nedopuštenu diskriminaciju. Vidi: Đorđević, S., Palević, M., *Zakon o zabrani diskriminacije (pravna analiza)*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac, 2010, str. 65.

²⁰ Tako se u Preambuli Povelje o osnovnim pravima u Evropskoj uniji 200/c 364/01, između ostalog, propisuje: Narodi Evrope, u cilju postizanja što većeg međusobnog jedinstva, odlučni su u nameri da dele mirnu budućnost koja je zasnovana na vrednostima koje su im zajedničke... U tom cilju, neophodno je ojačati zaštitu osnovnih prava u svetlu društvenih promena, društvenog napretka, naučnog i tehnološkog razvoja, time što će se ta prava još više istaći u Povelji.” U istom instrumentu se, u članu 20. (zabrana diskriminacije), ističe: „Zabranjuje se svaki vid diskriminacije koji se temelji na polu, rasi, boji, etničkom ili socijalnom poreklu, genetskim oso-

Kao što se može videti, Srbija je pravne okvire za zaštitu od diskriminacije, izuzimajući pritom krivičnopravni aspekt zaštite, donela relativno kasno u odnosu na druge evropske države. Kažemo relativno, jer je slična situacija i sa drugim državama u regionu, republikama članicama *ex* Jugoslavije, o čemu će biti više reči u narednom poglavlju.

PРАВНА ЗАШТИТА OD DISKRIMINACIJE U ZAKONODAVSTVU DRŽAVA U OKRUŽENJU

Bosna i Hercegovina je donela, prvi i poseban, Zakon o zabrani diskriminacije jula meseca 2009. godine.²¹ U ovom zakonskom aktu je smešten glavni deo materije iz oblasti zaštite od diskriminacije.²² „Ovaj dugo očekivani zakon doneo je u bosanskohercegovački pravni sistem prvu definiciju diskriminacije, kao i niz novina koje predstavljaju izraz savremenih uporednih tendencija u suzbijanju diskriminacije.”²³ Tako se, prema članu 22. stav 1. Zakona, pod diskriminacijom podrazumeva „svako različito postupanje uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije...” Osim navedenih, Zakon je predvideo mogućnosti drugih oblika i vrste diskriminacije čime je, na uopšten način, proširen domet njegove primene. U pogledu krivičnopravne zaštite od diskriminacije, Bosna i Hercegovina predstavlja specifično

binama, jeziku, religiji ili uverenju, političkim ili bilo kojim drugim stavovima, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovini, rođenju, invaliditetu, životnom dobu ili seksualnoj orijentaciji (stav 1). U okviru primene Ugovora o osnivanju Evropske zajednice i Ugovora o Evropskoj uniji, i bez da povređuje specijalne odredbe ovih Ugovora, zabranjen je bilo koji vid diskriminacije koji se temelji na nacionalnosti (stav 2)”, videti: *Jednake mogućnosti* (drugo izmenjeno izdanje), OEBS, Beograd, 2004, str. 97. i dalje.

²¹ Zakon o zabrani diskriminacije BiH (*Službeni list BiH*, br. 59/09).

²² Pre donošenja samog Zakona o zabrani diskriminacije, Bosna i Hercegovina je posedovala više zakonskih pravnih akata koji su, u svom tekstu, sadržali antidiskriminatorne odredbe. Videti: Zakon o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 12/03), Zakon o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 23/99–33/03), Zakon o ravnopravnosti spolova BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 16/03), Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH (*PSBiH*, br. 59/03).

²³ Reljanović, M., *Zabrana diskriminacije u Bosni i Hercegovini – pravni okvir i praksa*, u: *Pravo zemalja u regionu* (prir. Vladimir Čolović), Institut za uporedno pravo, Beograd, 2010, str. 339.

pravno područje na kome se prepliću više zakonskih akata iz ove oblasti. Tačnije, u BiH je krivično zakonodavstvo podeljeno, zavisno od područja odnosno entiteta, u više zakonskih akata.²⁴ S obzirom da je Krivično zakonodavstvo Republike Srpske velikim delom kompatibilno sa krivičnim zakonodavstvom u Srbiji, u daljem izlaganju ćemo se zadržati na ovom entitetu u BiH.

Naime, tipično ili „opšte” krivično delo kojim se sankcioniše diskriminacija jeste „izazivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje razdora ili netrpeljivosti” (član 390. KZ RS). Osnovni oblik dela se sastoji u „izazivanju ili raspaljivanju, nacionalne, rasne ili vjerske, mržnje, razdora ili netrpeljivosti, ili širenju ideje o superiornosti jedne rase ili naroda nad drugim”, što predstavlja klasičan način vršenja diskriminatornih radnji u pravosudnoj praksi. Međutim, teži oblik dela karakteriše način izvršenja, što predstavlja kvalifikatornu okolnost, u odnosu na osnovni oblik dela. Ovde se, pre svega, misli na postojanje više kvalifikatornih modaliteta radnje izvršenja „prinuda, zlostavljanje, ugrožavanje sigurnosti, izlaganje poruzi nacionalnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, sknavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova”. U pogledu ostalih elemenata dela, postoji velika sličnost²⁵ sa istoimenim krivičnim delom u KZ Srbije.

U Hrvatskoj je, odskora, na snazi antidiskriminaciono zakonodavstvo u svetlu novodonetog Zakona o suzbijanju diskriminacije.²⁶ U ovom Zakonu se pruža zaštita od diskriminacije „na osnovi rase ili etničke pripadnosti ili boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovnog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili obiteljskog statusa, dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog naslijeđa, rodnog identiteta, izražavanja ili spolne orijentacije” (član 1). U pogledu mehanizama pravne zaštite od diskriminacije, bilo koje vrste, Zakonom je ustanovljeno Središnje tijelo za zaštitu od diskriminacije

²⁴ Najkraće rečeno, u BiH postoji veoma izražen pravni partikularizam, što stvara veliku konfuziju kod onih autora koji se prvi put susreću sa krivičnim zakonodavstvom u ovoj državi. Videti: Krivični zakon BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04 i 61/04), Krivični zakon Brčko Distrikta BiH (*Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH*, br. 10/03 i 45/04), Krivični zakon Republike Srpske (*Službeni glasnik R. Srpske*, br. 49/03 i 108/04), Krivični zakon Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH*, br. 36/03, 37/03, 21/04 i 69/04).

²⁵ U KZ R. Srpske je zadržan, u samom nazivu dela, termin „razdor”, što je nekada postojalo i u SR Jugoslaviji (član 134. KZJ). Upšteno govoreći, koren reči „razdor” potiče iz grčke mitologije i označava izazivanje nesloge, svađe, konflikta bilo koje vrste. U starogrčkoj mitologiji Erida (*grč. Eris*) je boginja razdora koja je izazvala Trojanski rat. Antipod razdoru je reč „harmonija” koja, takođe, potiče iz grčke mitologije i označava boginju sklada, razuma, dogovora, Harmoniju (*grč. Harmonia*). Više o tome: www.theoi.com/Daimon/Eris.html

²⁶ Zakon o suzbijanju diskriminacije (*Narodne novine RH*, br. 85/08).

kao institucionalni okvir zaštite. Osim toga, građani zaštitu od diskriminacije mogu ostvariti preko suda sa pokretanjem posebnih sudskih postupaka.

Osim ovog vida zaštite, diskriminacija se sankcionira i u krivičnom zakonodavstvu. Tačnije, Kazneni zakon²⁷ je predvideo čitavu lepezu krivičnih dela kojima se pruža zaštita građanima, od njihovog dovođenja u nepovoljniji položaj, po bilo kom osnovu. Naročito bismo izdvojili krivično delo „rasna i druga diskriminacija” (član 174. KZ RH). Osnovni oblik dela glasi: „Tko na temelju razlike u rasi, spolu, boji kože, nacionalnosti ili etničkome podrijetlu krši temeljna ljudska prava i slobode priznate od međunarodne zajednice...” (stav 1). Dakle, osnovna obeležja ovog krivičnog dela se podudaraju sa vrednostima koje se štite antidiskriminacionim zakonodavstvom. U tom smislu, kvalifikatoru okolnost kod teških oblika dela predstavlja način izvršenja „tko javno iznosi ili pronosi...”.

Crna Gora je skorije, po ugledu na ostale evropske države, kao i na one iz neposrednog okruženja, donela poseban Zakon o zabrani diskriminacije.²⁸ U Zakonu su preuzeta rešenja iz relevantnih međunarodnih instrumenata, što je slučaj i sa drugim zakonima država u okruženju koji regulišu oblast zaštite od diskriminacije. Zapravo, sistem pravne zaštite od diskriminacije je na identičan način primenjen i u Crnoj Gori. Ovde bismo posebno izdvojili član 2. Zakona, u kome se propisuje: „Diskriminacija je svako neopravdano, pravno ili faktičko, neposredno ili posredno pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na druga lica, koje se zasniva na rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeri ili uvjerenju, političkom ili drugom mišljenju, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, zdravstvenom stanju...” (stav 2). Istovremeno, prvi put, u okviru posebnih oblika diskriminacije, predviđena je pravna (zakonska) zaštita od uznemiravanja (član 7), mobinga²⁹ (član 8), segregacije (član 9). Jednom rečju, ovim Zakonom se štiti široko postavljena lepeza ljudskih prava, propisani su mehanizmi njihove zaštite, kaznene odredbe u slučaju njihovog kršenja itd.

²⁷ Kazneni zakon Republike Hrvatske (*Narodne novine RH*, br. 110/97).

²⁸ Parlament CG je Zakon o zabrani diskriminacije doneo sredinom prošle godine, tačnije 27. jula 2010. (SU-SK Broj 01-407/19).

²⁹ Termin mobing (*eng. „to mob”*), u najširem smislu, znači: nasrnuti na nekoga u masi, glasno navaliti na nekoga, maltretirati nekoga itd. Međutim, ključno je da se ove radnje preduzimaju prema zaposlenima od strane poslodavca, dakle nekoga ko ima pravnu moć, ili supremaciju nad drugim ljudima, na radu i u vezi sa radom. Više o tome: Početna konferencija projekta „Mreža za zdravlje i sigurnost na radu”, održana u C. Gori 1–6. juna 2010.

U pogledu krivičnopravne zaštite od diskriminacije u Crnoj Gori, važeći Krivični zakonik³⁰ predviđa veći broj krivičnih dela kojima se, direktno ili indirektno, štite osnovna ljudska prava i vrednosti od bilo kojeg oblika diskriminacije. U tom smislu, krivično delo „izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti” (član 370), na uopšten način „ko izaziva...” (stav 1) sankcioniše svako diskriminatorno ponašanje. Kvalifikovane oblike ovog dela karakteriše način izvršenja, ili teža posledica odnosno svojstvo izvršioca.

U Makedoniji je, takođe, na snazi poseban Zakon o zabrani diskriminacije³¹ u kome se zabranjuju svi oblici diskriminacije (direktna ili indirektna i sl.), odnosno pomaganje u vršenju diskriminacije (Osnovi diskriminacije, član 3). Pri tome se, kao i u zakonskim tekstovima ostalih država u regionu, zabranjuje vršenje diskriminacije prema bilo kom osnovu, kao i u svim sferama društva – državnim organima, lokalnoj samoupravi, drugim organizacijama i sl. (vidi, član 4). U sferi krivičnopravne zaštite, u Makedoniji je, u okvirima Krivičnog zakonika,³² predviđen veći broj krivičnih dela. Ovom prilikom bismo izdvojili delo „izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora i netrpeljivosti” (član 319). Međutim, kod osnovnih obeležja, kako osnovnog tako i kvalifikovanog oblika, ne postoje veće razlike u odnosu na istoimena krivična dela u drugim državama u okruženju. Osim toga, ostali deo materije iz oblasti krivičnog zakonodavstva, takođe se podudara sa drugim državama odnosno republikama članicama *ex* Jugoslavije. Uzimajući u obzir navedene razloge, u okviru izlaganja ovog krivičnog dela u Srbiji, pružićemo širi prikaz svih mogućnosti njegove primene u praksi.

IZAZIVANJE NACIONALNE, RASNE I VERSKE MRŽNJE I NETRPELJIVOSTI (član 317. KZ RS)

Kao što smo u ranijem izlaganju istakli, krivičnopravna zaštita od diskriminacije pruža široke mogućnosti zaštite osnovnih ljudskih prava i vrednosti. Pri tome, ako uzmemo u obzir da je krivično pravo poslednja linija odbrane društva od zloupotreba, kršenja i povrede bilo koje vrste, onda je sasvim razumljivo da je ovaj vid pravne zaštite itekako važan. U tom smislu, kvalitetna krivičnopravna zaštita od diskriminacije mora pružati ubedljive garancije da tzv. govor mržnje, pojedinaca ili organizovanih grupa, neće nalaziti plodno tlo

³⁰ Krivični zakonik Crne Gore (*Službeni list RCG*, br. 70/03, 13/04, 47/06 i 40/08).

³¹ Zakon za sprečavanje i zaštita od diskriminacija (*Služben vesnik na RM*, br. 50/10).

³² Krivičen zakonik (*Služben vesnik na RM*, br. 37/96–19/04).

u našem društvu. Prema tome, „diskriminacija, a posebno rasizam i svi zločini mržnje uopšte, predstavljaju ozbiljnu pretnju licima ili grupi lica na koju su ova ponašanja usmerena, evidentna je potreba da se definiše jedinstven pristup u oblasti krivične materije i osigura da ova ponašanja predstavljaju krivično delo, kao i da se propišu delotvorne i proporcionalne sankcije kako za fizička tako i za pravna lica”³³.

U skladu sa tendencijama proširivanja krivičnopravne zaštite od diskriminacije u Krivičnom zakoniku je, sa poslednjim izmenama iz 2009. godine,³⁴ modifikovan veći broj krivičnih dela³⁵ i prilagođen sa zakonskim rešenjima država članica EU. Iako postoje krivična dela kojima se sankcioniše izazivanje mržnje, razdora ili netrpeljivosti bilo koje vrste, posebnu pažnju ćemo pokloniti tipičnom ili opštem krivičnom delu kojim se štite jednakost i ravnopravnost građana odnosno pripadnika različitih grupacija prema više osnova, a to je „izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti” (član 317).

S obzirom na svoju prirodu, krivično delo „izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti” (član 317), pripada grupi krivičnih dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije. Osim toga, svrstavanje ovog krivičnog dela u grupu sa ostalim krivičnim delima „protiv države”, dovoljno govori o značaju koji država i društvo pridaje zaštiti osnovnih ljudskih prava i vrednosti, od njihovog povređivanja po osnovu bilo koje vrste različitosti građana. Uostalom, zaštita jednakosti građana predstavlja ustavni princip, pa je zato sasvim razumljivo da je ona našla svoje mesto i u brojnim zakonskim aktima.

Osnovni oblik krivičnog dela glasi: „Ko izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili versku mržnju ili netrpeljivost među narodima ili etničkim zajednicama koji žive u Srbiji, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina” (stav 1). Radnja krivičnog dela se sastoji u izazivanju ili raspaljivanju nacionalne, rasne ili verske mržnje ili netrpeljivosti. Pod izazivanjem se podrazumevaju različite radnje kojima se podstiče stvaranje mržnje ili netrpeljivosti koja do tada nije bila prisutna. Međutim, raspaljivanje se odnosi na preduzimanje radnji putem kojih raspiruje već postojeće prisustvo mržnje ili netrpeljivosti, koje je bilo ni-

³³ Drobnjak, T., *Krivičnopravna zaštita od diskriminacije*, u: *Antidiskriminacioni zakoni – vodič* (ur. Saša Gajin), Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd, 2010, str. 77.

³⁴ Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (*Službeni glasnik RS*, br. 72/09).

³⁵ *Ibid.*, krivično delo „Povreda ugleda zbog rasne, verske, nacionalne ili druge pripadnosti” (član 45), u kome se dodaje: „ko javno izloži poruzi lice ili grupu...” Dakle, uvodi se mogućnost izlaganja poruzi i samo jednog lica, a ne, kao do sada, isključivo nacionalnih i dr. grupa. Krivično delo Rasna i druga diskriminacija (član 172), u kome se dodaje mogućnost vršenja, između ostalog, i na osnovu verske pripadnosti. Nadalje, dodaju se dva nova stava (4. i 5). Najзад, uvodi se novo krivično delo Nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu (član 151), kojim se kažnjava svaki oblik nasilja na sportskim priredbama (utakmicama), javnim skupovima bilo koje vrste, sa ciljem izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje ili netrpeljivosti... (novi član 144a KZ RS).

žeg intežiteta. Mržnja je određeno psihičko stanje, prisutno kod pojedinaca ili grupa, kojim se negativno vrednuje objekat mržnje. S druge strane, netrpeljivost možemo predstaviti kao „nešto blaži oblik odnosa među narodima, nacionalnim manjinama, rasnim ili verskim grupama i označava stanje nepoverenja, osećanje netolerantnosti i odbojnosti”.³⁶

Krivično delo može postojati i kada je radnja izvršenja učinjena prema jednom licu, ako se ovom radnjom mogu ostvariti osnovna obeležja dela.³⁷

Interesantno je da se izazivanje i raspaljivanje može ostvarivati na više načina. Preciznije, radnja izvršenja ovog krivičnog dela se posmatra preko posledice, odnosno potrebno je da se usled preduzimanja radnje želi stvoriti ili produbiti: mržnja, razdor, netrpeljivost i sl. Nadalje, propaganda (govor mržnje) predstavlja česti oblik izvršenja ovog krivičnog dela. Ovaj vid vršenja krivičnog dela karakterističan je u vreme, pred izbijanje, kao i tokom vođenja rata.

Posledica krivičnog dela se sastoji u stvaranju ili produbljivanju nacionalne, rasne ili verske mržnje, ili netrpeljivosti među narodima ili etničkim zajednicama koji žive u Srbiji.³⁸

Izvršilac krivičnog dela može biti bilo koje lice. U pogledu krivične odgovornosti, potrebno je prisustvo umišljaja kod učinioca krivičnog dela, direktnog ili eventualnog.³⁹

Ovo krivično delo ima više kvalifikovanih oblika. Prvoj grupi pripadaju oni oblici kod kojih se kvalifikatorna okolnost odnosi na način izvršenja dela (stav 2), a drugoj grupi pripadaju oni koje odlikuje prisustvo teže posledice ili posebnog svojstva izvršioca (stav 3).

U stavu 2, kvalifikovani oblici postoje: „Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili verskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, skr-

³⁶ Lazarević, LJ., *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Savremena administracija, Beograd, 2006, str. 782.

³⁷ U tom smislu, zauzet je stav u presudi Vrhovnog suda Srbije, Kž. I-518/85 od 10. septembra 1985. U obrazloženju presude, između ostalog, stoji: „Za postojanje krivičnog dela za koje je optuženi oglašen krivim nije od značaja što je radnja izvršena samo u odnosu na jednog oštećenog, a ne na veći broj pripadnika srpske nacionalnosti, budući da se radnja izvršenja ovog krivičnog dela može izvršiti i samo prema jednom licu, ako ta radnja može izazvati nacionalnu mržnju između pripadnika nacionalnosti tog lica i učinioca...” U: Čejović, B., *Krivično pravo u sudskoj praksi – posebni deo*, Lion, Kragujevac, 2008, str. 794.

³⁸ Lazarević, LJ., *op. cit.*, str. 783.

³⁹ Kada govorimo o prisustvu umišljaja (direktnog ili eventualnog), onda moramo uzeti u obzir činjenicu da se njihovo prisustvo, kod učinioca krivičnog dela, mora posebno utvrđivati. U vezi s tim, u jednoj presudi Okružnog suda u Bijeljini, rečeno je: „Učinilac treba da je svestan da vrijeđanjem građana izaziva ili da može izazvati nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju odnosno netrpeljivost. Stoga je umišljaj kod ovog krivičnog djela bitan zakonski element djela i zato mora biti jasno i precizno opredeljen, opisan i sadržan u činjeničnoj osnovici optužnice.” (Presuda Okružnog suda u Bijeljini broj: 012-0-Kž-06-000 0216 od 14. 12. 2006).

navljenjem spomenika, spomen-obeležja ili grobova.” Prinuda predstavlja upotrebu sile ili ozbiljne pretnje, a zlostavljanje se čini preduzimanjem radnji koje, još uvek, nemaju karakter telesne povrede (npr. šikaniranje, šamaranje, pljuvanje, vučenje za nos, kosu ili uši i sl.). Pod ugrožavanjem sigurnosti podrazumevamo preduzimanje radnji kojima se stvara osećanje opšte nesigurnosti, u odnosu na život ili telesni integritet građana. Oštećenje tuđih stvari se odnosi na uništenje, oštećenje ili činjenje neupotrebljivim. Sknavljenje spomenika, spomen-obeležja ili grobova obuhvata preduzimanje više radnji kojima se uništavaju, oštećuju, pišu pogrdne reči i slično, navedeni objekti. Međutim, sve napred navedene, kvalifikatorne radnje izvršenja, moraju se preduzimati u cilju izazivanja ili raspirivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti. U pogledu krivice potreban je umišljaj koji, istovremeno, obuhvata postojanje svesti o načinu izvršenja krivičnog dela.

U stavu 3. propisan je najteži oblik dela koji obuhvata prethodne oblike (stav 1. i 2), s tim što se ono čini zloupotrebom položaja ili ovlašćenja, ili ako je usled njihovog izvršenja došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posledica za zajednički život naroda, nacionalnih manjina ili etničkih grupa koje žive u Srbiji. Dakle, ovaj kvalifikatorni oblik dela treba posmatrati dvoaktno. Sa jedne strane, potrebno je da izvršilac krivičnog dela koristi vlastito svojstvo službenog lica u cilju izazivanja nacionalne, rasne ili verske mržnje, razdora ili netrpeljivosti. Sa druge strane, kvalifikatornu okolnost predstavlja nastupanje teže posledice, u smislu izazivanja ili proizvođenja nereda i nasilja. U odnosu na ovu posledicu izvršilac može postupati sa umišljajem ili iz nehata.

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Poznato je da se pojava diskriminacije vezuje sa najstarije države i njihove prve pravne akte, odnosno zakonike. Istovremeno, diskriminacija se proteže kroz čitav srednji vek, sve do savremenog doba. Počeci pravnog regulisanja, u oblasti zaštite od diskriminacije, pojavljuju se na međunarodnom planu u okvirima međunarodnih instrumenata UN. Tako, Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, zatim Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, propisuju moguće oblike diskriminacije kao i pravna sredstva koja treba preduzimati za njihovo efikasno suzbijanje. Predlaže se formiranje posebnih tela (Komiteta) u čijem sastavu bi bili stručnjaci iz ove oblasti. Osim toga, na nivou EU usvojeni su brojni antidiskriminacioni instrumenti u kojima se propisuje zaštita od diskriminacije. Dakle, u međunarodnim okvirima diskriminacija je ozbiljno tretirana i stvorena je solidna osnova da se ova oblast uredi i u unutrašnjem zakonodavstvu, zasebno u svakoj državi.

Protekla decenija se može označiti ključnom u delu koji se odnosi na zakonsko regulisanje zaštite od diskriminacije. Naime, prvi put je Srbija, kao i ostale države *ex* Jugoslavije, donela poseban i celoviti Zakon o zabrani diskriminacije. U ovom zakonu se na opšti način utvrđuju svi mogući oblici diskriminacije, kao i pravna sredstva za njeno suzbijanje. Takođe, predviđa se formiranje posebnih organa nadležnih za sprovođenje postupka protiv lica koja vrše diskriminaciju. Nadalje, propisuju se teški oblici diskriminacije, kao i posebni slučajevi diskriminacije u različitim sferama društva.

Kada govorimo diskriminaciji onda prvenstveno imamo u vidu opšte pravne okvire njihove zaštite. Međutim, zaštita od diskriminacije je našla svoje mesto i u krivičnom zakonodavstvu, u okviru pojedinih krivičnih dela. Iako postoji veliki broj dela kojima se štite građani od svih oblika diskriminacije, posebno je interesantno krivično delo „izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti” (član 317. KZ RS). Ovim krivičnim delom su postavljeni široki okviri u kojima se mogu svesti najrazličitije radnje i oblici diskriminacije. Osim toga, zakonodavac je propisao više kvalifikovanih oblika dela, s obzirom na način izvršenja, svojstvo izvršioca ili nastupelu posledicu. Jednom rečju, ovo krivično delo obezbeđuje krivičnopravnu zaštitu osnovnih sloboda i prava zagarantovanih Ustavom Srbije, kao i u relevantnim međunarodnim instrumentima UN i EU.

Literatura

- Avramović, S., *Opšta pravna istorija – stari i srednji vek*, Nomos, Beograd, 2004.
- Aleksić, Ž., *Kriminalistika u Srbiji (Kovčević za istoriju 1793–1914)*, u: Odbrana dela, knj. 8., Glosarijum, Beograd, 1996.
- Drobnjak, T., *Krivičnopravna zaštita od diskriminacije*, u: Antidiskriminacioni zakoni – vodič (ur. Saša Gajin), Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd, 2010.
- Dorđević, S., Palević, M., *Zakon o zabrani diskriminacije (pravna analiza)*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac, 2010.
- Jevtić, D., Popović, D., *Pravna istorija jugoslovenskih naroda* (peto, izmenjeno izdanje), Draganić, Beograd, 1996.
- Lazarević, LJ., *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Savremena administracija, Beograd, 2006.
- Marković, Č., *Hamurabijev zakonik* (prevod), Beograd, 1925.
- Petrušić, N., *Zaštita ljudskih prava u unutrašnjem pravnom sistemu*, u: *Ljudska prava. Uputstvo za upotrebu* (prir. Nenad Popović), Odbor za građansku inicijativu, Niš, 2004.
- Reljanović, M., *Zabrana diskriminacije u Bosni i Hercegovini – pravni okvir i praksa*, u: *Pravo zemalja u regionu* (prir. Vladimir Čolović), Institut za uporedno pravo, Beograd, 2010.

- Stanojević, O., *Rimsko pravo*, Službeni list SRJ, Beograd, 1993.
- Solovjev, A., *Istorija slovenskih prava – Zakonodavstvo Stefana Dušana cara Srba i Grka*, Službeni list SRJ, Beograd, 1998.
- Čejović, B., *Krivično pravo u sudskoj praksi – posebni deo*, Lion, Kragujevac, 2008.
- Jednake mogućnosti* (drugo izmenjeno izdanje), OEBS, Beograd, 2004.
- Međunarodni instrumenti, zakoni, presude
- Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 6/67).
- Ustav Republike Srbije (*Službeni glasnik RS*, br. 98/06).
- Zakon o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i razdora (*Službeni list DFJ*, br. 36/1945).
- Krivični zakonik FNRJ (*Službeni list FNRJ*, br. 13).
- Krivični zakon SFRJ/SRJ (*Službeni list SFRJ*, br. 44/76–45/90 i *Službeni list SRJ*, br. 35/92–61/01).
- Zakon o zabrani diskriminacije (*Službeni glasnik RS*, br. 22/09).
- Zakon o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 12/03).
- Zakon o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 23/99–33/03).
- Zakon o ravnopravnosti spolova BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 16/03).
- Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH (*PSBiH*, br. 59/03).
- Krivični zakon BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04 i 61/04).
- Krivični zakon Brčko Distrikta BiH (*Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH*, br. 10/03 i 45/04).
- Krivični zakon Republike Srpske (*Službeni glasnik R. Srpske*, br. 49/03 i 108/04).
- Krivični zakon Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH*, br. 36/03, 37/03, 21/04 i 69/04).
- Zakon o suzbijanju diskriminacije (*Narodne novine RH*, br. 85/08).
- Kazneni zakon Republike Hrvatske (*Narodne novine RH*, br. 110/97).
- Zakon o zabrani diskriminacije RCG (SU-SK Broj 01-407/19).
- Krivični zakonik Crne Gore (*Službeni list RCG*, br. 70/03, 13/04, 47/06 i 40/08).
- Zakon za sprečavanje i zaštita od diskriminacija (*Služben vesnik na RM*, br. 50/10).
- Krivičen zakonik (*Služben vesnik na RM*, br. 37/96–19/04).
- Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (*Službeni glasnik RS*, br. 72/09).
- Presuda Okružnog suda u Bijeljini (broj: 012-0-KŽ-06-000 0216 od 14. 12. 2006).

CRIMINAL/LEGAL PROTECTION FROM DISCRIMINATION

Dr Ivan Joksic

Assistant Professor at the Faculty of Economy and Justice in Novi Sad,
University Business Academy

S u m m a r y

Discrimination, as a specific social phenomenon, is pulling its roots in the distant past. In fact, the oldest legal monuments contained highly discriminatory provisions, which "legalized" various forms of inequality in the society. This, expressed in legal discrimination, is, first and foremost, a result of specific needs that were imposed on the legislators by the government. However, discrimination has its genesis or development line through the entire Middle Ages up to the modern times. Therefore it is necessary to examine discrimination, no matter what type of discrimination it is, from the multidisciplinary angle. Therefore discrimination or inequality of any kind has several aspects: philosophical, sociological, psychological, ethical, criminal etc. However since discrimination is not a benign phenomenon, the society has achieved legal protection from this phenomenon, namely criminal protection, as the highest level of legal protection.

This paper has illuminated the legal and criminal side of discrimination in Serbia, without taking into account other forms and dimensions of this phenomenon. To this end, the focus of the paper will be on the relevant legislation in this area, with special emphasis on criminal aspect of the protection from discrimination. In addition, we will especially focus and examine the crime of "causing national, racial and religious hatred and intolerance" (Article 317 of CC RS).

Keywords: discrimination, criminal protection, human rights, hatred, discord, Serbia.